

ประวัติความเป็นมาของการเรียกชื่อสีแบบไทยโบราณ: กรณีศึกษาหมูสีแดง

History of Ancient Thai Color Terms: A Case Study of Red Tone

เกรียงไกร ฮ่องเฮงเส็ง (Kriangkrai Honghengsenseng)¹

Received: June 1, 2020

Revised: August 26, 2020

Accepted: October 27, 2020

บทคัดย่อ

“คำเรียกชื่อสี” เป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่สะท้อนให้เห็นถึงบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของผู้คนซึ่งเป็นเจ้าของภาษา อันเกิดจากกระบวนการสังเกต เทียบเคียง และจัดจำแนกหมวดหมู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “หมูสีแดง” มีหลากหลายเฉดสีและเป็นหนึ่งในแม่สีที่ช่างศิลป์ไทยใช้ประโยชน์ในงานศิลปกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีคำเรียกชื่อมากกว่า 50 คำ เช่น “สีหม้อใหม่” อันมีที่มาจากเครื่องปั้นดินเผา “สีแดงกำมะหยี่” มีที่มาจากเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และ “สีแดงเลือดนก” มีที่มาจากสัตว์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันคำเรียกชื่อสีแดงบางเฉด ยังคงปรากฏให้เห็นการใช้ในชีวิตประจำวัน ขณะที่บางเฉดก็ไม่ปรากฏการเรียกชื่อให้เห็นแล้ว แต่ยังปรากฏหลักฐานในเอกสาร หนังสือ และคำบอกเล่าของช่างศิลป์ที่ใช้สีไทยเป็นองค์ประกอบในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมอยู่ เช่น ช่างทำหัวโขน จิตรกรแบบไทยประเพณี งานย้อมสีผ้า เป็นต้น บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการรวบรวมและเผยแพร่ประวัติความเป็นมาของการเรียกชื่อสีแดงแบบไทยโบราณให้เป็นที่รู้จัก

คำสำคัญ: การเรียกชื่อสี, หมูสีแดง

¹ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Faculty of Liberal Arts, Mahidol University

Abstract

“Color terms” are language culture that reflects the society, history, economy, belief, environment and ways of life of those native speakers. These terms were coined by ways of close observation of the environment and classification by the speakers. As far as Thai color terms are concerned, red is one of special important and interesting colors since this color has a variety of tones and it has been used as a primary color especially in Thai traditional fine arts. Red consists of more than fifty different terms, such as *Mor Mai* (new pot in transliteration or light red derived from pottery in meaning), *Kamayi* (velvet from textile in transliteration and in meaning), and *Loednok* (bird’s blood in transliteration or carmine from an animal in meaning). Some of the red color terms are still in use today while the others already vanished, or can be found only in documentary, textbooks, oral narratives from artisans, for example, dramatic mask makers, mural painters, and dyers. In order to preserve Thai wisdom concerning its colors, this article then aims to collect Thai red color terms through historical investigation and disseminate to the public.

Keywords: Color Terms, Color Tones

บทนำ

วัตถุประสงค์ของบทความวิชาการเรื่องนี้ คือ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานเพื่อถ่ายทอดประวัติความเป็นมาของการเรียกชื่อสีแบบไทยโบราณ เฉพาะหมู่สีแดงอย่างเดียว เนื่องจากปัจจุบันเริ่มมีนักวิชาการด้านศิลปกรรมศาสตร์สนใจศึกษารวบรวมหมวดคำศัพท์เพื่อเรียกชื่อสีไทยมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ข้อมูลและเนื้อหาประกอบการเรียกชื่อสีดังกล่าวยังไม่ได้แสดงรายละเอียดหรือถ่ายทอดประวัติความเป็นมาได้มากเพียงพอที่จะเข้าใจบริบทของการเรียกชื่อนั้น ๆ ทั้งนี้หากผู้เขียนสืบค้นข้อมูล

จากทุกเขตสี่จะมีปริมาณมากกว่า 200 คำ ซึ่งเป็นขอบเขตการศึกษาที่กว้างมากและยากต่อการจัดจำแนกหมวดหมู่ หรือการอธิบายความที่ต้องใช้เนื้อที่ในการตีพิมพ์เกินกว่าขอบเขตที่ทางวารสารวิชาการกำหนด ดังนั้นผู้เขียนจึงตัดสินใจเลือกศึกษาเฉพาะหมู่สี่ที่มีจำนวนคำศัพท์ในการเรียกชื่อสี่มากที่สุดในบรรดาหมู่สี่ทั้งหมด ได้แก่ สี่แดง ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 50 เขตสี่

เมื่อได้ทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีวิทยานิพนธ์และบทความวิจัยบางส่วนที่ศึกษาเกี่ยวกับสี่ไทยทั้งในด้านศิลปกรรมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และวัฒนธรรมศึกษา สำหรับงานศึกษาด้านสี่ไทยในเชิงศิลปกรรมศาสตร์ ได้แก่ “การสร้างประสบการณ์เชิงสุนทรีย์จากสี่ไทย” ของไพโรจน์ พิทยเมธีซึ่งได้นำข้อมูลจากการศึกษาวิธีปรุงสี่ไทยและการใช้สี่ไทยในอดีตมาจัดสาระบบด้วยการสร้างฐานข้อมูลสี่ การจัดชุดคำสี่พร้อมเทียบค่ามาตรฐานของชุดสี่ไทย แล้วนำไปประยุกต์ใช้แบบเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ขณะที่สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ได้ศึกษาเรื่อง “สี่โบราณของไทย” โดยอธิบายการจัดหมวดสี่ การกำหนดค่าของสี่ วรรณะของสี่ และมีกรให้ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่สี่แดงบ้าง แต่ไม่ได้ อธิบายรายละเอียดอย่างครบถ้วน สำหรับงานศึกษาในเชิงภาษาศาสตร์ ธนัญฐากุล พรทิพย์พานิช และจรัลวิไล จรุงโรจน์ได้ศึกษาเรื่อง “คำเรียกสี่ในภาษาไทยสมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์” ได้ศึกษาวิวัฒนาการคำเรียกสี่พื้นฐาน และการวิเคราะห์กลวิธี การสร้างคำเรียกสี่ไม่พื้นฐานในภาษาไทยสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ในภาพรวม แต่ไม่ได้เฉพาะเจาะจงเพียงสี่ใดสี่หนึ่ง ขณะที่มิติเชิงวัฒนธรรม ชาติชาย อนุกุลได้ศึกษา เรื่อง “วัฒนธรรมการใช้สี่ในสังคมไทย” โดยจำแนกออกเป็นการใช้สี่ในวัฒนธรรม ราชรัฐและวัฒนธรรมหลวง วัฒนธรรมการใช้สี่ก่อนและหลังยุคเปลี่ยนแปลงการเมือง การปกครอง พุทธศักราช 2475 ความคิดความเชื่อเรื่องสี่ และความหมายของสี่ จากภาพรวมของการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดในข้างต้น จะเห็นได้ว่า งานศึกษาเกี่ยวกับสี่ไทยหรือการเรียกชื่อสี่ไทยที่ผ่านมามักเป็นการศึกษาในภาพกว้าง ไม่ได้มีการศึกษาเชิงลึกเฉพาะหมู่สี่ใดหมู่สี่หนึ่ง ส่วนรายละเอียดหรือข้อมูลเชิงประวัติ ความเป็นมาก็ยังปรากฏน้อยมาก จึงนำมาซึ่งแนวคิดในการบูรณาการกันระหว่างข้อมูล เชิงประวัติศาสตร์กับศิลปกรรมศาสตร์ผ่านการศึกษาเชิงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเลือกศึกษาเชิงลึกเฉพาะหมู่สี่แดงแค่เพียงสี่เดียว เนื่องจากเป็นหมู่สี่ที่มีจำนวน คำเรียกเขตสี่มากที่สุด (ปีนอนงค์ ปานชื่น, 2559, หน้า 1-4)

ที่มาของการเรียกชื่อสีแดงจากดิน หิน แร่ธาตุ และอัญมณี

“สีแดงชาด” “สีแดงชาด” หรือ “ย่งกิด” ถือเป็นเฉดสีที่พบมากที่สุดในงานจิตรกรรมไทยประเพณี เพราะเป็นสีที่แสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์ บรรยากาศของสวรรค์ เป็นโลกทิพย์ตามความเชื่อของคนไทย มักปรากฏในโบสถ์วิหาร เป็นฉากหลังของพระประธานเพื่อช่วยขับให้องค์พระพุทธรูปโดดเด่นสง่างาม คนจีนเรียกสีแดงชาดว่า “หลิงซา” หรือ “หยินจู” โดยวีรกรรม ตระกูลเงินไทย ระบุว่า สีแดงที่ช่างไทยใช้กันมาแต่โบราณทำมาจากชาด เรียกว่า “ชาดก้อน” หรือ “พิชสมโยค” ได้มาจากการถลุงแร่ซินนาบาร์ เป็นภาษาเปอร์เซีย แปลว่า เลือดมังกร เอกสารบางฉบับในราชวงศ์ซ่งระบุว่า คนจีนเรียกแร่ซินนาบาร์ว่า “ตานซา” หรือ “จูซา” ซึ่งตรงกับชื่อสีแดงที่ช่างเขียนไทยรู้จักกันว่า “ชาดจูซา” ร้านขายยาจีนบางแห่งในไทยจำหน่ายชาดที่ชื่อว่า “ชาดเล่งจู” ซึ่งคำว่า “เล่งจู” แปลว่า ซินนาบาร์ โดยชาวจีนใช้สีแดงจากแร่ซินนาบาร์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีหลักฐานทางโบราณคดีบ่งบอกว่า สมัยราชวงศ์ซ่งใช้ซินนาบาร์โปรยในหลุมฝังศพ สันนิษฐานว่า เพื่อช่วยรักษาสภาพศพให้เน่าเปื่อยยากและใช้เขียนบนกระดูกเสี่ยงทาย โดยแร่ชนิดนี้มีสารประกอบที่มีสีแดงเข้มพบเป็นก้อนใหญ่ร่วมกับหินปูนหรือในรอยแตกตามพื้นที่ภูเขาไฟและน้ำพุร้อนหรือบางครั้งได้มาจากต้นชาดหรือหินที่ใช้ทำยาไทยเพื่อรักษาโรคกระดูก หรือผสมน้ำมันสำหรับประทับตราสิ่งของ โดยนำเมล็ดหรือก้านต้นชาดหรือคูนมาโขลกละลายน้ำกรองเอาแต่ตะกอนไว้ใช้ระบายหรือเขียนลวดลาย อย่างไรก็ตาม ชาดก้อนเป็นหินสีน้ำตาลอมแดง ผิวเรียบมันวาว สำหรับการปรุงสีของช่างไทยโบราณส่วนมากใช้วิธี “เกรอน้ำ” คือ นำวัตถุดิบมาบดให้ละเอียดแล้วนำไปกวนในน้ำ ทิ้งให้ตกตะกอน จากนั้นรินน้ำทิ้ง วันรุ่งขึ้นทำซ้ำอีกราวหนึ่งเดือนจนได้เนื้อสี ชาดเช่นกันต้องบดให้ละเอียดจนสีออกแดงอมส้ม จากนั้นนำไปเกรอน้ำจนจัดจะได้ผงชาดหรือสีแดงสดที่ไม่กลับมาดำอีก เวลาใช้ชาदनियผสมกับเหล้าขาวเพราะเป็นสีแดงเดียวที่ตัดเส้นบนทองแล้วทำให้เส้นชาดจมลงในทอง ไม่ลอยอยู่บนทองเหมือนกับสีสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นที่ทราบกันแต่โบราณว่าสีแดงชาดไม่ควรใช้ในจิตรกรรมปูนเปียก และไม่ควรรใช้ร่วมกับสีเหลืองหรือตาล เพราะจะทำให้สีเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว เช่น เมื่อผสมกับสีแดงเสน สีจะคล้ำขึ้นหรือจางลง (จิราภรณ์ อรัณยนาถ, 2552, หน้า 5-17)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า คนไทยนำเข้าชาดก่อนจากประเทศจีน และเมียนมาเป็นหลัก สำหรับชาดที่เป็นก้อนสีแดง เรียกว่า “ชาดอำมูย” มาจากเมือง เอ๋หมิง อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า “ชาดจ้อแส” มีแหล่งที่มาจากเมืองเอ๋หมิงเช่นกัน แต่คุณภาพรองลงมา ในตำรายาโบราณใช้ชาดจ้อแสสงบประสาทและถอนพิษ ก่อนใช้ จะต้องฆ่าฤทธิ์ชาดก้อนด้วยการนำมาบดให้เป็นชาดผง หรือ “ชาดตีตรา” บางครั้ง เรียกว่า “ชาดเขียนหอย” ส่วนคนจีนเรียกว่า “จิ้งจู” แล้วนำชาดผงใส่บนฝาท่อนดิน ที่ตั้งบนเตาไฟ จากนั้นบีบน้ำมะกรูดหรือน้ำมะนาวลงบนชาดผง คนไปเรื่อย ๆ จนแห้ง กระทั่งเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลแดงอมดำ (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2555) สำหรับ ชาดหรรควมหรือชาดหิงคุลมีทั้งหมด 2 ชนิด ประกอบด้วย ชาดหรรควมไทย หรือในตำรายาโบราณบางเล่ม เรียกว่า “ข้าวตอกพระร่วง” และชาดที่ได้จากเมอร์คิวรีซัลไฟด์สังเคราะห์ เรียกว่า “ชาดหรรควมจีน” หรือ “เต้าซา” เป็นสีโลหะหนักนิยมใช้เขียน ตัดเส้นบนแผ่นทองคำเปลวได้ดีกว่าชาดชนิดอื่น และได้รับความนิยมใช้งาน จิตรกรรมไทย นอกจากนี้ ยังมีชาดอีกชนิดหนึ่งเป็นผงบดมาจากหินสีแดง เรียกว่า “สีแดงเสน” หรือตะกั่วแดง นำเข้ามาจากเมืองจีนเช่นกัน โดยเสนมาจากคำว่า “ซัน” ในภาษาจีน ใช้ทาเหล็กกันสนิม เกิดจากสนิมตีบุกหรือออกไซด์ตะกั่วที่ปล่อยให้ระเหย ขึ้นไปจับกับภาชนะที่รองรับด้านบน แล้วเกิดเป็นสีแดงอ่อนคล้ายชาด แต่สีสดและ อมเหลืองมากกว่า ชาวยุโรปเรียกว่า “มิเนียม” โดยในช่วงจักรวรรดิโรมันคำว่า “มิเนียม” หมายถึง เม็ดสีที่ทำจากแร่ชาดในดิน แร่ชาด คือ วัตถุสีแดงสดชนิดหนึ่ง ใช้ทำยาไทย หรือผสมกับน้ำมันสำหรับประทับตราหรือทาสีของ หรือทำจากตะกั่วสีแดงที่ราคา ไม่แพง คำว่า มิเนียม มาจากชื่อแม่น้ำ Minius ในคาบสมุทรไอบีเรีย ซึ่งตั้งอยู่ทาง ตะวันตกเฉียงเหนือของสเปน และตั้งอยู่ใกล้กับเหมืองแร่ชาดหลักของโรมัน มิเนียม ใช้เรียกทั้งสีแดงชาด สีแดงเวอร์มิลเลียน และสีเสน เป็นหนึ่งในสีแรกสุดที่ถูกสังเคราะห์ ขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนศตวรรษที่ 5 สังเคราะห์โดยการให้ความร้อนแก่ตะกั่วสีขาวในอากาศ ตะกั่วสีขาวจะค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นสีเหลือง จากนั้นกลายเป็นตะกั่วเดดระไซด์สีส้ม สีที่ได้ จะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับระยะเวลาการให้ความร้อนของแร่ โดยชาวจีนรู้จักวิธีการสังเคราะห์สีแดงเสนราว 500 ปีก่อนคริสตกาล ปรากฏใช้ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น ในชื่อ “ตะกั่วชาด” เนื่องจากมีขั้นตอนการทำอธิบายไว้ในกระดาศของจีนในศตวรรษ ที่ 5 นอกจากนี้ยังมีการใช้มิเนียมกันแพร่หลายในภาพวาดของเปอร์เซียและอินเดีย อย่างไรก็ตาม สีแดงเสนมีน้ำหนักและทึบแสงดีมาก แต่ข้อเสียคือ ไม่คงทนต่อสภาวะ

แวดล้อม หากมีแสงสว่างหรือความชื้นจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลเข้ม ส่งผลให้ทั้งสีแดงชาด และแดงเสนไม่เป็นที่นิยมใช้ในงานจิตรกรรมยุคปัจจุบัน (สุรศักดิ์ เจริญวงศ์, 2559)

“สีดินแดง” หรือ สีแดงคล้ำ ถือเป็นโทนสีดั้งเดิมที่คนไทยใช้มาตั้งแต่อดีต คนจีนเรียกดินแดงว่า “เผ็ก” ดังปรากฏในหนังสือสาส์นสมเด็จ เล่มที่ 3 ความว่า **“เผ็ก แปลว่า สีดินแดง ประเทศไทยแถวลุ่มน้ำเจ้าพระยาสมัยเมื่อพันปี จีนเรียกว่า ประเทศเผ็กโท แปลว่าประเทศดินแดง”** (สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 211) ทั้งนี้ สีดินแดงได้มาจากดินแดงตามหินผาอันเกิดจากสนิมของแร่เหล็ก เป็นแร่ฮีมาไทต์ (Hematite) คือ เป็นออกไซด์ของเหล็กซึ่งอยู่ในดิน บางท้องถิ่น จะมีสีแดงจัด สำหรับคำว่า “ฮีมา” เป็นภาษากรีก แปลว่า เลือด จึงเป็นที่มาของการเรียกสีดินแดง โดยคุณสมบัติดินแดงของไทยเมื่อนำมาผสมน้ำแล้วเนื้อจะฟาม ทำให้เมื่อนำน้ำยาไประบายในพื้นที่ใหญ่ จำเป็นต้องระบายให้หนาหรือต้องผสมน้ำยานั้น ให้ชั้นจัด ส่งผลให้ยากต่อการระบายภาพแบบเรียบหรือกินพื้นที่กว้างเพียงแค่นี้ เพราะจะมีรอยแปลงปรากฏให้เห็น ต่อมาได้นำ “ดินแดงเทศ” มาจากอินเดียและเปอร์เซีย โดยคำว่า “เทศ” หมายความว่า นำเข้ามาจากต่างประเทศ ซึ่งมีเนื้อแกร่งกว่า และมีสีแดงสดกว่าสีดินแดงไทย แต่ดินแดงเทศอินเดียมีราคาแพงทำให้มีปริมาณไม่แพร่หลาย ภายหลังชาวจีนได้นำสีแดงมาขาย เรียกว่า “ตัวเปี้ย” หรือผงสีแดง เนื้อเป็นผงละเอียด เป็นสีที่ช่างไทยยังคงใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน (พชนะ บุญประดิษฐ์, 2553) ดังปรากฏข้อมูลในหนังสือสาส์นสมเด็จ เล่มที่ 3 ความว่า **“มีดินแดงเข้ามาแต่อินเดีย เรียกว่า ดินแดงเทศ เนื้อแข็งกว่าดินแดงของไทย และสีก็สุกกว่า แต่หาใช้ยาก ใช้กันน้อย แล้วมีตัวเปี้ยเข้ามาแต่เมืองจีน สีเหมือนดินแดง แต่เนื้อเป็นผงละเอียด ต่างก็ใช้ตัวเปี้ยกันต่างดินแดง แต่ก็คงเรียกกันว่าดินแดงอยู่ตามเคย เว้นเสียแต่ผู้รู้ จึงเรียกตัวเปี้ย”** (สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 205) ทั้งนี้สีดินเทศหรือดินแดงเทศเป็นแร่ฮีมาไทต์เช่นเดียวกัน แต่มีสีเข้มฉ่ำกว่าสีดินแดงไทย ซึ่งตัวอย่างงานสีดินแดงเทศจากอินเดียหาได้จากจิตรกรรมในวัดที่สร้างขึ้นต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น วัดดุสิตาราม และพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เป็นต้น (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2554)

หากผสมสีชาดหรือดินแดงให้เข้มขึ้นด้วยเขม่าสีดำจะมีชื่อเรียกเฉพาะตามศัพท์ช่างไทยว่า “สีแดงตัด” ขณะที่ “สีดินแดงตัด” ใช้สำหรับตัดเส้น เห็นได้จาก

งานจิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุธาราม จังหวัดเพชรบุรี ใช้สีดินแดงทาบาง ๆ ให้เห็นรอยฟุ้งกันที่ปาดสี แล้วใช้สีแดงขูดทาส่วนที่แนบชิดกับแบบเพื่อเน้นภาพให้เด่นขึ้น ถือเป็นเอกลักษณ์ของงานจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนการนำสีดินแดงหรือดินเทศผสมกับสีขาวจะได้เป็น “หงดิน” อันเป็นสีกายของตัวละครในวรรณคดีรามเกียรติ์หลายตัว ได้แก่ ยักษ์ปทพทันต์ ทศคีรีธร ท้าวชนกจักรวรรดิ เจ้าเมืองมิลิลา เป็นต้น เมื่อผสมสีขูดหรือดินแดงให้เข้มข้นด้วยเขม่าสีดำ จะมีชื่อเรียกเฉพาะตามศัพท์ช่างไทยว่า “หงดินตัด” (เอกพงศ์ ประสงค์เงิน, 2554) ส่วนโทนสีที่สันนิษฐานว่ามีที่มาจากผงฝุ่นของดินแดงตามธรรมชาติ ได้แก่ “สีฝุ่นแดง” ทั้งยังมีลักษณะการนำสีแดงไปแต้มลงบนสีพื้นต่าง ๆ เพื่อให้เกิดลวดลายคล้ายจุด เรียกว่า “ผ่านแดง” (สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร, 2559) นอกจากนี้มีอัญมณีอีกหลายชนิดที่นำมาใช้เรียกชื่อโทนสีแดงแบบโบราณด้วย เช่น “สีแดงโกเมน” เป็นสีแดงเข้มหนึ่งในรัตนชาติหรืออัญมณีสำคัญ 9 ประการ ดังคำบรรยายสีของอัญมณีชนิดนี้ว่า “แดงแก่กำโกเมนเอก” และมีชื่อสีแดงอันเกิดจากหินปะการังใต้ทะเล คือ “สีแดงประพาฬ” มีลักษณะเป็นสีแดงอ่อน (ชานปวีช ทัตแก้ว, 2559)

ที่มาของการเรียกชื่อสีแดงจากเครื่องปั้นดินเผา

“สีหม้อใหม่” คือ สีแสดผสมขาวเหมือนดินที่เผาสุกจากเตาใหม่ ๆ ทางราชการได้กำหนดศัพท์สำหรับเรียกชื่อช่างซึ่งมีลักษณะพิเศษตามพระราชบัญญัติรักษาช่างปาพุทธศักราช 2464 ไว้ว่า ช่างสำคัญและช่างสีประหลาดต้องมีลักษณะมงคล 7 ประการ หนึ่งในองค์ประกอบนั้นต้องมีพื้นหนังและอันทโกสขาวสีหม้อใหม่ ส่วนในตำราคชบาลตามโบราณราชประเพณีได้กำหนดลักษณะของช่างเผือกไว้ว่า ต้องเป็นสีหม้อใหม่เพื่อนำมาถวายให้เป็นช่างคู่บุญารมีของพระมหากษัตริย์ ทั้งยังเป็นสีของพระเครื่องจากกระบวนการผลิตวัตถุมงคลในสมัยก่อนที่มีภูมิปัญญาในการไล่ความชื้นออกจากองค์พระด้วยกรรมวิธีสองอย่าง คือ การเผาและตากแดด ทำให้พระมีความแห้ง แกร่ง คงทน สำหรับวิธีการเผาจะนำพระเครื่องที่พิมพ์ออกมาเป็นองค์พระสมบูรณ์แล้วบรรจุในภาชนะ โดยมากจะเป็นไหหรือหม้อดิน จากนั้นนำภาชนะที่บรรจุพระเครื่องไว้ภายในเข้าสู่เตาเผา หากเผาด้วยอุณหภูมิความร้อนที่สูงและเผาเป็นเวลานานจะได้เป็นสีแดงหรือส้ม เรียกว่า สีหม้อใหม่ เช่น พระนางพญา เป็นต้น แต่ถ้าผ่านเผาเป็นเวลาน้อย

และอุณหภูมิไม่สูงมากจะมีสีออกน้ำตาลเข้มกว่า เช่น พระผงดสุพรรณ เป็นต้น พระที่ผ่านการเผา นับเป็นการสลายความชื้นและคงรูปวัตถุทำให้เกิดมวลสารของพระเครื่อง เป็นแบบดินสูง หรือดินสีหม้อใหม่ เช่นเดียวกับการทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ หากแต่สมัยโบราณการเผาพระไม่มีเครื่องมือตรวจวัดอุณหภูมิความร้อนให้คงที่และสม่ำเสมอ ทำให้พระที่ผ่านการเผาออกมามีสีต่างๆกันตามระดับอุณหภูมิความร้อนสูงหรือต่ำที่ได้รับ (เอกพระยาไกร, 2559) ทั้งยังมี **“สีอิฐแดง”** เป็นสีแดงเสกผสมกับสีดินจําแนกออกเป็นสีอิฐแก่และสีอิฐอ่อน โดยประเทศไทยเริ่มมีการนำอิฐมาใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการก่อสร้างราวพุทธศักราช 1100 ซึ่งขณะนั้นชาวขอมที่เข้ามา มีอำนาจอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิเป็นผู้ริเริ่มนำอิฐมาใช้ จึงเป็นไปได้ว่าการเรียกชื่อสีอิฐ อาจเกิดขึ้นหลังจากนั้นเป็นต้นมา

ที่มาของการเรียกชื่อสีแดงจากพืช ดอกไม้ และต้นไม้

“สีบัวโรย” เป็นสีชมพูหม่นอมฟ้าคล้ายสีกลีบนอกของบัวหลวงและสีปูนแห้ง โดยคำว่า **“ชมพู”** เป็นคำเรียกสีที่มาจากภาษาสันสกฤต หมายถึง ต้นชมพู ดังนั้นชมพูทวีป จึงหมายถึง ดินแดนที่เต็มไปด้วยต้นชมพู สอดรับกับในภาษาอินโดนีเซียที่เรียกสีชมพูว่า **“จัมพู”** ซึ่งมีลักษณะการออกเสียงที่คล้ายคลึงกัน ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกสีชมพูว่า **“ชมพู”** ดังหลักฐานปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 ซึ่งได้กล่าวถึงตลาดค้าผ้า ความว่า **“..บ้านป่าชมพูขายผ้าชมพูคาดราคาตคตหนึ่งไก่ ผ้าชมพูเลวผ้าดิบเลว..”** ทั้งนี้การเรียกชื่อสีบัวโรยได้ปรากฏในวรรณกรรมไทยหลายเรื่อง ยกตัวอย่างเช่น ในนิราศธารโศก พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ความว่า **“บัวบานในคงคา นึกผ้าสีบัวโรยบาง นวลละอองอ่องชลิบนาง นื่องเรท่มลอยชายงาม”** ทั้งยังเป็นสีกายของตัวละครในวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ ที่ชื่อ **“โกมุทราช”** เป็นวานร อยู่เมืองขีดขิน ดังคำประพันธ์ที่ว่า **“สมญาโกมุทผู้ พิสดาร สีประทุมบัวโรยบานเปรี๊ยะได้”** นอกจากนี้สีบัวโรยยังถูกใช้เป็นสีที่กำหนดลักษณะของช้างเผือกตามคชลักษณะมงคลอีกด้วย กล่าวคือ ช้างเผือกโทจะต้องเป็นช้างสีบัวโรย เรียกว่า **“ช้างปทุมหัตถ์”** เหมาะแก่การทำศึกสงคราม (พินดา สงวนเสรีวานิช, 2558)

“สีแดงดอกบัวสัตตบงกช” หรือบัวหลวงฉัตรแดง บ้างเรียกบัวฉัตรชมพู มีสีแดงอมชมพู (เสนีย์ รัชชชิตวัน, 2543, หน้า 30) ส่วนสีแดงที่มีต้นกำเนิดจาก

ดอกบัวเหมือนกันอีกเฉด คือ **“สีแดงดอกบัวจงกลนี้”** อยู่ในกลุ่มสีแดงอมชมพู เช่นเดียวกับสีดอกบัวสัตตบงกชแต่มีสีชมพูอ่อนกว่า คล้ายคลึงกับสีดอกบัวโรยและสีปูนแห้ง ปรากฏชื่อบัวชนิดนี้ครั้งแรกสมัยสุโขทัยในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง ส่วนการเรียกชื่อสีแดงซึ่งมีที่มาจากบัวอีกชนิด คือ **“สีดอกกระมุทแดง”** ได้แรงบันดาลใจมาจากสีดอกบัวแดง อยู่ในตระกูลบัวสายที่เบ่งบานในเวลากลางคืน จะบานช่วงฤดูหนาว ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ โดยคำว่า “กระมุท” มาจากภาษาสันสกฤต “กมุท” ในภาษาวรรณคดีไทยแผลงเป็น “โกมุท” ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ วรรณกรรมสมัยสุโขทัย ฉบับที่กรมศิลปากรอนุญาตให้ศิลปินบรรณาการ พิมพ์จำหน่ายครั้งที่ 14 เมื่อพุทธศักราช 2513 ระบุว่า ในวันเพ็ญเดือนสิบสองจะมีพระราชพิธีจองเปรียง ซึ่งเป็นนักขัตฤกษ์ชัศโคมลอยที่มีการเฉลิมฉลองกันถึง 3 วัน ครั้งหนึ่งนางนพมาศได้ประดิษฐ์โคมลอยเป็นรูปดอกกระมุทหรือบัวแดง อุทิศบูชาพระพุทธมหานามมทาน โดยนางนพมาศกล่าวว่า **“ถ้าชาติอุบลเหล่าไบบานผกาเกสรรับแสงพระจันทร์แล้วก็ได้ชื่อว่า ดอกกระมุท ข้าพระองค์จึงทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุทซึ่งบังเกิดมีอยู่ยังนมมทานที่ อันเป็นที่พระบวรพุทธบาทประดิษฐาน”** (เอกรัตน์ อุดมพร, 2546, หน้า 96) แสดงให้เห็นว่า ดอกกระมุทเป็นดอกบัวที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว โดยปรากฏบานอยู่ในแม่น้ำนมมทานที่ นอกจากนี้ดอกกระมุทยังเป็นหนึ่งในสีของช้างอัญฐูทิศในตระกูลพรหมพงศ์ เป็นช้างสำหรับบ้านเมืองที่ประจำทั้ง 8 ทิศแห่งเขาพระสุเมรุ กล่าวคือ เป็นสีของช้างประจำทิศเหนือ หรือตะวันตกเฉียงใต้ ชื่อหมู่กระมุท มีสีกายแดง ดังดอกกระมุท (ศุภมาส เอ่งฉ้วน, 2543)

ต่อมาคือ **“สีบานเย็น”** มีที่มาจากสีของดอกบานเย็น ซึ่งเป็นดอกไม้ที่บานในเวลาเย็น ทางภาคเหนือจะเรียกว่า “ดอกตามยาม” หรือ “ดอกจำยาม” มีถิ่นกำเนิดในทางทวีปอเมริกาใต้ สันนิษฐานว่าเผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 โดยมีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณคดี เรื่อง “อิเหนา” ความว่า **“นางนางบ้างเก็บลูกบานเย็น มาผัดหน้าทาเล่นไม่เป็นลิว”** จึงกล่าวได้ว่า ความรับรู้ของคนไทยที่มีต่อบานเย็น อาจเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ขณะที่การสังเคราะห์สีบานเย็นของชาติตะวันตกได้เป็นครั้งแรก เกิดขึ้นจากบริษัทจำหน่ายสีแห่งหนึ่งในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ นำโดยนายเอ็ดเวิร์ด นิโคลสัน ได้สังเคราะห์สีใหม่นี้ขึ้นมาโดยตั้งชื่อว่า **“สีมาเงินต้า”** ซึ่งเป็นชื่อของเมืองทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอิตาลี ที่มี

การทำสงครามระหว่างอิตาลีกับฝรั่งเศสซึ่งร่วมมือกันต่อสู้กับออสเตรีย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานบ่งชี้ความเชื่อมโยงว่าเมืองมาเจนดามีความเกี่ยวข้องกับสิบานเยนอย่างไร ทั้งนี้พระเก็จอาจารย์ในอดีตได้นำดอกบานเยนมาใช้เป็นวัตถุดิบสำคัญในการสร้างวัตถุมงคลที่เรียกว่า “พระปิดตาห้วบานเยน” โดยเริ่มปลูกต้นบานเยนเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการปลูกเสกพระในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 อันเป็นวันเข้าพรรษา พร้อมเสกคาถาสำหรับรดน้ำต้นบานเยนจนกระทั่งออกพรรษา จากนั้นนำต้นบานเยนมาผานเป็นแว่นนำไปตากแดดให้แห้ง ก่อนจะนำไปคดให้เป็นผงห้วบานเยน เพื่อนำมาผสมกับผงเสกดอกไม้และผงโบลานสำหรับสร้างเป็นพระปิดตา ทำให้ลักษณะสีขององค์พระมีเนื้อคล้ายสีดอกบานเยน (คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2554)

“สีแดงดอกขบา” หรือ **“สีชาดกองเฮง”** ซึ่งคนไทยรู้จักมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เนื่องจากดอกขบานำเข้ามาปลูกในประเทศไทยตั้งแต่สุโขทัยเป็นอย่างน้อย เพราะได้รับการกล่าวถึงในไตรภูมิพระร่วงว่า **“พระศรีมหาโพธิ์แดงตั้งแสงน้ำครั้ง ดอกขบา ดอกถิ์ทับทิม”** คาดว่าประเทศไทยได้รับดอกขบาจากประเทศอินเดีย เพราะชื่อ **“ขบา”** มาจากภาษาสันสกฤตว่า **“ขปา”** เมื่อเป็นเช่นนี้ไทยจึงรับความเชื่อเรื่องดอกขบาจากอินเดียตามไปด้วย เนื่องจากทางอินเดียตอนใต้ใช้ดอกขบาบูชาเจ้าแม่กาลิ และใช้ทำเป็นพวงมาลัยสวมคอหรือทัดหูนักโทษประหาร นอกจากนี้ประเทศไทยได้นำดอกขบา มาปรับใช้กับกฎหมายตราสามดวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่ทรงโปรดให้ใช้ดอกขบาในพระโอัยการลักษณะผัวเมีย โดยใช้ดอกขบาในการประจานผู้หญิงไม่ดี ความว่า **“หญิงคนเดียวมันทำชู้ด้วยชายคนหนึ่งก่อน แล้วหญิงคนนั้นมาทำชู้ด้วยชายอีกคนหนึ่งแล้ว..ให้โกนศีรษะหญิงนั้นเป็นตะแลงแกง ทัดดอกขบาสองหู ขึ้นขาหย่างประจาร 3 วัน”** ทำให้คนไทยไม่นิยมดอกขบา ซึ่งในวรรณคดีสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นแทบจะไม่กล่าวถึงดอกขบาเลย ยกเว้นบทละครเรื่อง พระศรีเมืองและสังข์ทอง ฐานะของดอกขบาในบทละครทั้งสองเรื่อง ก็ไม่ได้รับการชื่นชมอะไร ตรงข้ามกลับเป็นดอกไม้ของเงาะป่าในเรื่องสังข์ทอง เพราะใช้ล่อเจ้าเงาะเข้าวังให้นางรจนาลือคู่นั้น ดังคำกลอนในบทประพันธ์ที่ว่า **“เห็นเงาะชอบใจดอกไม้แดง จึงแกล้งทิ้งให้ไปกระนั้น”** ขณะที่บทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 เรื่องมัทนะพาธา ได้กล่าวถึงสีแดงดอกขบาว่า **“สีแดงก็มีจำ ดูจะดอกขบาสี งามดังครุณี ยละเพลินเจริญตา”** (กนกกาญจน์ นุกูล, 2551)

“สีแดงกุหลาบ” ความรับรู้ของคนไทยต่อการนำสีแดงไปเปรียบเทียบกับดอกกุหลาบเกิดขึ้นจากสายพันธุ์ใดหรือในยุคสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่กุหลาบมีรากศัพท์จากคำว่า “คูล” ในภาษาเปอร์เซีย ที่แปลว่า “สีแดง” โดยในบันทึกของ ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกไว้ว่าเห็นดอกกุหลาบที่กรุงศรีอยุธยา สอดรับกับในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ สมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน ได้กล่าวถึงดอกกุหลาบไว้ว่า **“กุหลาบกลิ่นเพื่อฟุ้ง เมืองนอง หอมรื่นชื่นชมสอง สักวาส”** สำหรับตำนานดอกกุหลาบของไทยปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “มัทนะพาธา” ซึ่งเล่าถึงเทพบุตร “สุเทษณะ” ที่มาหลงรัก “นางมัทนา” แต่นางไม่มีใจรักตอบ จึงถูกสาบให้ไปเกิดเป็นดอกกุหลาบ อย่างไรก็ตาม ยังมีโทนสีอีกแบบที่คนไทยได้รับแรงบันดาลใจในการเรียกชื่อมาจากดอกกุหลาบ นั่นคือ **“สีโอลด์โรส”** เป็นคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษซึ่งหมายถึง สีชมพูอมส้ม โดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากดอกกุหลาบสีชมพูที่บ้านมาหลายวันแล้วมีสีคล้ำ (อารียา ฤถาวร, 2557)

“สีแดงเกสรชมพู” เป็นสีแดงอมชมพูเข้ม เทียบเคียงได้กับสีส้มของเกสรจากดอกชมพู สันนิษฐานว่าประเทศไทยริเริ่มนำชมพูเข้ามาปลูกจากสายพันธุ์ของประเทศอินโดนีเซีย ได้แก่ พันธุ์น้ำดอกไม้ ทับทิมจันทร์ และพันธุ์มาเหมี่ยว ด้วยความที่เกสรของชมพูมีสีแดงอมชมพูเข้ม ทำให้คนไทยในอดีตมีภูมิปัญญาในการนำเกสรชมพูมาปรุงเป็นขนมหวานและอาหารคาว เนื่องจากเกสรชมพูมีรสเปรี้ยวจึงนิยมนำมาปรุงเป็นยำเกสรชมพู และทำขนมเกสรชมพู ที่ให้สีส้มเหมือนกับเกสรของดอกชมพู จึงมีการนำสีดังกล่าวมาเปรียบเทียบหมู่สีแดงว่าเป็น **“สีแดงเกสรชมพู”** ทั้งยังมี **“สีแดงยอ”** อันเป็นชื่อของไม้ยืนต้นที่สามารถนำรากและแก่นมาย้อมเป็นสีแดงอมส้มได้ ไม่ว่าจะเป็ดยอดิน ยอบา หรือยอเถื่อน ถ้าใช้ส่วนรากจะให้สีแดงมากกว่าส่วนของแก่น ทั้งยังติดทนนานไม่หลุดลอกง่ายอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีพืชอีกหลายตระกูลที่สามารถนำส่วนประกอบต่าง ๆ มาใช้ย้อมสีโทนแดงอมส้มได้ เช่น เมล็ดคำแสด เปลือกสมอไม้เหมือด เปลือกสะเดา ดอกมะลิวัลย์ แก่นประดู่ และเปลือกส้มเสี้ยว (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555)

“สีน้ำหมาก” เป็นสีแดงอมส้มตามลักษณะของสีเนื้อหมากและปูนแดงที่ใช้ทาบนใบพลู เกิดขึ้นมาพร้อมกับวัฒนธรรมการกินหมากของคนไทย ส่วนอีกเฉดสีที่เกิด

จากวัฒนธรรมการกินหมาก ได้แก่ **“สีหมากสุก”** เป็นสีแดงอมน้ำตาล เกิดจากผลอ่อนของหมากสดที่ทิ้งไว้แก่จะเปลี่ยนเป็นสีเปลือกเป็นส้มอมเหลือง เรียกว่า หมากสุก ถ้าแก่มากเรียกว่า หมากสง สีผลหมากแก่จัดจึงเรียกว่า สีหมากสุก บางครั้งเรียกว่า **“สีกำมปูสุรา”** เป็นสีแดงขาคดผสมเหลืองกับขาวเทียบเคียงกันกับสีของกำมปู ส่วนคำว่า “อสุรา” หมายถึง ยักษ์ กำมปูสุราจึงหมายถึงสีของกำมปูที่มีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีโทนสีที่มีคำว่า “กำมปู” ในการเรียกชื่ออีกสองแบบ คือ **“สีแดงกำมปูหลุด”** เป็นชื่อของไม้ประดับประเภทคลุมดินที่มีใบเป็นลายแบบทางม้าลาย ใบด้านล่างเป็นสีม่วงอมแดงเข้ม เหตุที่ได้ชื่อว่ากำมปูหลุดเกิดจากลักษณะใบที่แตกออกมาจากลำต้นคล้ายกับกำมปู ส่วนอีกสีหนึ่งคือ **“สีกำมปู”** อยู่ในโทนเขียวอมดำ เป็นสีของตัวละครในวรรณคดีรามเกียรติ์ชื่อ โขติมุข ฝ่ายเมืองชมพู เป็นจิตตубาบทแบ่งภาคมาเกิด อีกสีคือ **“สีกำมปูสด”** เป็นสีเขียวผสมกับสีครามคล้ายกับสีเขียวลูกสมอ (ชมพูท ประศาสน์เศรษฐ, 2543, หน้า 93-102)

“สีแดงดอกทับทิม” เป็นสีแดงสดอมส้ม ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของไทยหลายเรื่อง ได้แก่ วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งหลายชุมพลมีผ้าโพกศีรษะเป็นสีทับทิม ดังคำประพันธ์ที่ระบุไว้ว่า **“คอกผูกผ้าประเจียดของอาจารย์ โอมอ่านเสกผม ผัดหน้า คาคตะกรุดโทนทองของบิดา โพกผ้าสีทับทิมริมชลีบทอง”** ส่วนเรื่อง “อิเหนา” ตอนพระพี่เลี้ยงแต่งตัวให้นางบุษบา ความว่า **“ให้ทรงภูษายกพื้นทอง ห่มสไบคาดทองผ่องใส สอดสีทับทิมซบใน แล้วใส่สร้อยสะอั้งสังวาลทอง”** และในเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ตอนชมโฉมนางพิมพิลาไลย ความว่า **“เจ้าห่มสีทับทิมริมชลีบทอง สอดสองซบในสไบเขียว”**, **“ชั้นในห่มสไบชมพูนิ่ม สีทับทิมทับนอกดูเฉิดฉาย”** และ **“ว่าพลางวางเคียงผ้านางพิม ขอให้ผ้าสีทับทิมอย่าแคล้วช้า”** ส่วนในวรรณกรรมของกวีซีไรต์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้แต่งคำประพันธ์เพื่อชมความงามสีแดงของดอกทับทิมไว้ว่า **“ประทาทองประเทืองทาบ ประทับเนื้อพระธรณี ประดับดวงมณีดี ด้วยแดงดอกทับทิมแดง”** ขณะที่ชาวจีนเรียกดอกทับทิมว่า “ฉวีหรือลิ้วฮัว” ใช้ประดับบนศีรษะของเจ้าสาว ด้วยเชื่อว่าทับทิมเป็นผลไม้ที่มีดอกและเมล็ดสีแดงอันเป็นสีแห่งความสิริมงคลและเป็นผลไม้ที่มีเมล็ดมาก จะได้มีบุตรธิดาสืบทอดวงศ์ตระกูล นอกจากนี้สีของดอกทับทิมที่ถูกนำมาใช้เรียกชื่อโทนสีแดงแล้ว เมล็ดทับทิมซึ่งมีสีแดงเหมือนกัน ก็ถูกนำมาใช้เรียกชื่อด้วย กล่าวคือ **“สีแดงเหมือนเมล็ดทับทิมสุก”** เป็นสีแดงอมชมพู

เจือส้ม ใกล้เคียงกับสีของฝนโบกขรพรรษ หรือฝนสีแดงในสมัยพุทธกาล ซึ่งตกทั้งหมด 3 ครั้ง คือ ครั้งพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระประยูรญาติ ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จ แคว้นเวสาลีเพื่อแสดงธรรมรัตนสูตร และในพระเวสสันดรชาดก ตอนเชิญพระเวสสันดร เข้าเมือง (ชมรมพุทธศาสตร์สากล, 2557, หน้า 52) ส่วนดอกไม้อีกหลากหลายชนิด ที่ถูกนำมาเปรียบเทียบกับสีแดงของอัญมณีปทุมราช ได้แก่ **“สีแดงดอกเสื่องนา”** หรือ ต้นเซ่ง มักเรียกว่า **“แดงดอกเซ่ง”** เป็นวัชพืชที่เกิดในท้องถิ่น มีสีแดงสดคล้ายสี ดอกขบา ต่อมาคือ **“สีแดงดอกทองกวาว”** เป็นสีแดงอมส้ม ปรากฏในกาพย์ห่อโคลง ประพาสธารทองแดง ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ความว่า **“ทองกวาวครวดอกแดง เริงจำแจงแดงเพียงหัน”** (วนิดา ไชยสาร, 2556) ส่วนสีที่มีความอ่อนลงมาอีกระดับหนึ่ง จะเรียกว่า **“สีอ่อนกว่าดอกทองกวาว”** และยังมีอีกเฉดสีหนึ่งที่ใกล้เคียงกัน เรียกว่า **“สีแดงดอกทองหลวง”** บางครั้งเรียกว่า ดอกปาริชาติ คนโบราณเชื่อว่าเป็นดอกไม้ แห่งสวรรค์ หากใครสูดดมเข้าไปจะทำให้ระลึกชาติได้ ปรากฏชื่อในวรรณคดีโบราณ หลายเรื่อง ได้แก่ เถมูมิถา กามนิทวาสิภูริ และกฤษณาวตาร เป็นต้น (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2557)

“สีแดงมะกล่ำไฟ” บางพื้นที่เรียกว่า ต้นมะแดง มะหัวแดง มะโหกแดง กะเหรียงแดงก็เรียก ในอดีตเนื้อไม้มะกล่ำต้นจะให้สีแดงใช้สำหรับย้อมผ้าได้ ต่อมาคือ **“สีแดงเหมือนน้ำฝาง”** คนไทยรู้จักใช้แก่นและเนื้อไม้ฝางซึ่งมีสีเหลืองอมส้มย้อมผ้าฝ้าย และผ้าไหมให้เป็นสีแดงมาแต่โบราณ ในสมัยอยุธยาไทยมีการติดต่อเจริญสัมพันธ์ไมตรี กับประเทศจีน ได้มีการส่งไม้ฝางไปเป็นเครื่องบรรณาการถวายพระเจ้ากรุงจีน จะเห็น ได้ว่า น้ำยาอุทัยทิพย์ที่ผู้หญิงนิยมใช้ทาปากให้เป็นสีแดงหรือนำมาผสมกับน้ำดื่ม ให้มีกลิ่นหอมและมีสีแดงอมชมพูก็ทำมาจากแก่นของฝางเช่นกัน โดยโทษสีที่มีความใกล้เคียงกับสีแดงแบบน้ำฝาง ได้แก่ **“สีแดงน้ำขมิ้น”** เป็นสีแดงอมส้มแต่เจือ เหลือง คือ มีความสว่างมากกว่าสีน้ำฝาง เทียบเคียงได้กับสีของเนื้อขมิ้น อันเป็น สมุนไพรที่คนไทยใช้ในการปรุงอาหาร เป็นยาแผนโบราณ และใช้ย้อมสีผ้าได้ (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2553) ขณะที่ **“สีแดงผลสะบ้าสุก”** เป็นสีออกแดงคล้ำ มีที่มาจากผลของต้นสะบ้าซึ่งเป็นไม้เถาเนื้อแข็งขนาดใหญ่เลื้อย พาดพันต้นไม้อื่น เปลือกนอกเรียบบสีน้ำตาลแก่ ทั้งยังมี **“สีแดงดอกจิว”** บ้างเรียกว่า จิวแดงหรือจิวบังแดง สมัยโบราณเรียกต้นไม้ชนิดนี้ว่า ฉิมพลี หรือ สิมพลี เป็นต้นไม้

ที่ปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่องเพราะขึ้นอยู่กับนิยามของครุฑ จึงเรียกที่อยู่ของครุฑว่า “วิมานฉิมพลี” ต่อมาคือ **“สีผลกระตอมสุก”** มีสีแดงอมส้ม กระตอมเป็นไม้เถาเลื้อย ลำต้นเป็นห้าเหลี่ยม ลักษณะของผลคล้ายรูปกระสวยหรือรูปรี และ **“สีดอกกรักแดง”** มีลักษณะสีแดงอมม่วง เป็นดอกกรักสายพันธุ์หนึ่งที่ไม่ค่อยพบเห็นแล้วในปัจจุบัน (ไทยเกษตรศาสตร์, 2553)

ที่มาของการเรียกชื่อสีแดงจากสัตว์

“สีแดงตานกจากพราก” เป็นชื่อของนกชนิดหนึ่งในวงศ์นกเป็ดน้ำ บางครั้งเรียกว่า “นกเป็ดแดง” “นกเป็ดพราหมณ์” ส่วนชาวอินเดียโบราณเรียกว่า “นกจักรวาก” ตามเสียงร้องของนกชนิดนี้ ต่อมาเพี้ยนเป็น “นกจากพราก” ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่อง “อิเหนา” ความว่า **“จากพรากจากรังเรื้อง เหมือนจากน้องมาในไพรสามง่าม”** และ **“จากพรากจับจากจ่านรรจา เหมือนจากนางสการะวาตี”** นอกจากนี้ยังมี **“สีแดงเหมือนดวงตานกกาเหว่า”** หรือนกดูเหว่า จะมีสีแดงเข้มมากกว่าสีแดงตาของนกจากพราก นอกจากนี้ ยังถูกนำมาเปรียบเทียบกับสีเลือดของสัตว์ชนิดต่างๆ ได้แก่ **“สีแดงเลือดกระต่าย”** เป็นการเปรียบเทียบสีแดงที่ไม่ค่อยได้ยินบ่อยนักในประเทศไทย ส่วนมากจะเป็นสีเลือดหมูและสีเลือดนก สำหรับเลือดกระต่ายมักใช้เปรียบเทียบสีแดงของทับทิมหรือพลอยแดง เนื่องจากอัญมณีนี้นั้นมีธาตุเหล็กผสมมากกว่าจึงไปลดการเรืองแสงและสะท้อนสีฟ้าออกมา ทำให้สีของอัญมณีมีความเข้มมากขึ้น สำหรับเมียนมามีการทำเหมืองพลอยในตระกูลคอรัันมานานนับพันปีแล้ว แต่พลอยของพม่ารวมทั้งทับทิมก็กระจายอย่างจำกัดพื้นที่ด้วยความหวงแหนของกษัตริย์เมียนมาจนกระทั่งเมื่อชาวยุโรปสามารถเดินทางติดต่อค้าขายกับประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ จึงเห็นสีของพลอยหรือทับทิมที่แตกต่างไปจากแหล่งอื่น (จิระกิต คลองเนียม, 2552)

ส่วนสีเลือดของสัตว์อื่นอย่าง **“สีแดงเลือดนก”** เกิดจากการผสมระหว่างสีแดงกับสีลิ้นจี่กับสีดำเข้ามาเป็นสีแดงเข้ม สีจะสดกว่าสีเลือดหมู ทั้งนี้สีเลือดนกก็ได้ถูกนำมาใช้เรียกสีของอัญมณีและพลอยเช่นกัน บางครั้งมีการระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นสีเลือดนกพิราบ โดยปรากฏการเรียกครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษเมื่อปีคริสต์ศักราช 1829 โดยใช้เรียกสีจากการเรืองแสงของทับทิมจากเมืองโมกก ประเทศเมียนมา อย่างไรก็ตาม สีอัญมณีเลือดนกพิราบยังพบได้ที่เมืองมงซู ประเทศเมียนมา เวียดนาม โมซัมบิก และแทนซาเนีย

อีกด้วย เพราะในอดีตผู้คนใช้นกพิราบเพื่อการสื่อสารกันเป็นจำนวนมาก จึงนำเลือดของนกพิราบมาเทียบเคียงกับสีแดงของอัญมณีดังกล่าว นอกจากนี้ในเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เขียนคำเปรียบเปรยสีของแม่น้ำเอาไว่ว่าแดงเหมือนกับเลือดนก กล่าวคือ **“พระคงคาจะแดงเดือดดังเลือดนก ออกแผ่นดินเป็นบ้ำฟ้าจะเหลือง”** อย่างไรก็ตาม สีแดงเลือดนกยังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“สีแดงสักหลาด”** บางครั้งเรียกว่า **“สีแดงกำมะหยี่”** สันนิษฐานว่า ชื่อสักหลาดมีที่มาจากเมืองซึ่งนำเข้าผ้าชนิดนี้ กล่าวคือ เมืองคัมเบย์ ในแคว้นกุชราตของอินเดีย ปัจจุบันเรียกว่า รัฐคุชราตอยู่ฝั่งตะวันตกของประเทศอินเดีย ดังนั้นกุชราต จึงเพี้ยนเสียงมาเป็นสักหลาด สอดรับกับข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือสาสน์สมเด็จ เล่มที่ 1 ความว่า **“ข้าพระพุทธเจ้าเคยอ่านพบคำอธิบายเรื่องผ้าสักหลาดในหนังสือต่างประเทศว่ามาจากภาษาอังกฤษว่า Scarlet คือ สีแดงเลือดนก..บางที่ผ้าสักหลาดที่เข้ามาสู่ประเทศสยามในชั้นเดิมจะเป็นแต่สีแดงๆ จึงได้ใช้เรียกชื่อสีอย่างหนึ่งว่า สีสักหลาด เป็นทำนองเดียวกับสีกุหร่า ถ้าสักหลาดแปลว่า สีแดงเลือดนก”** (สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 156)

จะเห็นได้ว่า ข้อมูลดังปรากฏการเรียกชื่อสีแดงเลือดนกและสีสักหลาดในหนังสือสาสน์สมเด็จ เล่มที่ 1 ยังพบว่ามีการเรียกชื่อสีแดงอีกหนึ่งคำ คือ **“สีแดงกุหร่า”** เป็นสีแดงเจือเทาสมสีเหลืองเล็กน้อย ดังข้อมูลที่พระยาอนุমানราชธนอธิบายไว้ในหนังสือบันทึกความรู้ต่าง ๆ เล่มที่ 5 ความว่า **“สีกุหร่าเป็นสีเทาเจือแดง บางทีกระเดียดเหลืองเล็กน้อย อธิบายให้ชัดยาก เป็นสีชนิดสักหลาด หมวกสักหลาดซึ่งเราใส่กันอยู่ในสมัยนี้ก็สีอย่างนั้นถมไป เข้าใจว่าเป็นคำแขก”** (สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 26) โดยในอดีตนิยมตัดเสื้อสีนี้สำหรับพวกเกณฑ์หัดได้สวมใส่ ทั้งนี้เกณฑ์หัด เป็นชื่อย่อของ “กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง” เป็นกรมทหารที่ได้แต่งตั้งขึ้นตามระเบียบแบบยุทโธวิธีอย่างยุโรปเริ่มแรกตั้งแต่ครั้งกรุงทวารวดีศรีอยุธยา ในธรรมเนียมศักดิ์นาทหารดั้งเดิม จึงสันนิษฐานได้ว่า เสื้อผ้าสีกุหร่าที่พวกเกณฑ์หัดสวมใส่น่าจะได้แบบอย่างมาจากต่างชาติ (สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์, 2464) ส่วนโทนสีแดงแบบไทยโบราณอีกชนิดที่คนไทยรู้จักและนิยมเรียก คือ **“สีแดงเลือดหมู”** มีความเชื่อว่าเป็นสีโลหิตของพระวิษณุ เทพเจ้าแห่งการรักษาจันเกิดการสร้างสรรค์ประดิษฐ์กรรมบนโลก จึงเป็นที่มาของการกำหนดให้สีแดงหมูเป็นสีประจำ

คณะวิศวกรรมศาสตร์ ส่วนสีแดงจากสัตว์อีกชนิด คือ **“สีแดงแมลงเต่าทอง”** เป็นสีแดงสด แม้ที่มาของชื่อแมลงชนิดนี้จะเกิดจากสีเหลืองทองในขณะยังเป็นตัวหนอนและเป็นแมลงตัวอ่อน แต่สีแดงที่ถูกนำมาเปรียบเทียบกับเป็นสีหลังจากลอกคราบในขั้นสุดท้ายแล้วเปลี่ยนสีปีกจากเหลืองทองกลายเป็นแดงสด

อย่างไรก็ตาม “แมลง” ถือเป็นหนึ่งในที่มาของการเรียกชื่อสีแดงแบบไทยโบราณหลายคำ เริ่มตั้งแต่โทนสีที่ได้รับอิทธิพลจากเลือดของแมลง ได้แก่ **“สีแดงครั้ง”** คือแมลงจำพวกเพลี้ย จะใช้ช่วงปากเจาะเพื่อดูดน้ำเลี้ยงของต้นไม้ประเภทไม้เนื้อแข็ง โดยตัวครั้งจะขั้สารชนิดหนึ่งซึ่งมีลักษณะเหมือนยางหรือชันออกมาไว้ป้องกันตัวเองจากศัตรู เรียกว่า “ครั้งดิบ” มีสีแดงม่วง คล้ายขี้ผึ้งสีเหลืองแก่หรือยางสีส้ม ซึ่งมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์นานกว่า 4,000 ปีแล้วในหลายอารยธรรม มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ชาวกรีกและชาวแอตซีเรียใช้ครั้งย้อมผ้ามาก่อนคริสต์ศักราช ส่วนคนอินเดียสมัยก่อนใช้สีแดงจากครั้งสำหรับรักษาโรคโลหิตจาง เพราะเชื่อว่า สามารถเพิ่มโลหิตได้ ด้านคนจีนสมัยก่อนใช้สีแดงจากครั้งในการย้อมผ้าไหมและหนังสัตว์มากกว่า 3,000 ปี (ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาคที่ 6, 2554) ทั้งนี้ วรรณคดีไทยที่รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีสันสกฤตของอินเดียจะมีการเปรียบเทียบความงามของทำหญิงสาวว่ามีผ้าทำสีแดงเหมือนแท่นกพิราบหรือสีเหมือนน้ำครั้ง เช่น เรื่องกามนิทวาสิภูริ ได้บรรยายว่า ผ้าทำแดงราวกับย้อมด้วยน้ำครั้ง ถือกันว่าเป็นลักษณะเท้าของสตรีผู้มีความงามหรือผู้มีบุญ ส่วนลักษณะของข้างเขี้ยวที่เป็นมงคลก็ต้องมีสีเท้าราวย้อมด้วยครั้งด้วยเช่นกัน

นอกจากสีแดงครั้งซึ่งมีที่มาของการตั้งชื่อจากสัตว์จำพวกแมลงแล้ว ยังมีอีกโทนสีหนึ่งที่สันนิษฐานว่า เกิดจากแมลงด้วยเช่นกัน คือ **“สีแดงลิ้นจี่”** หรือภาษาอังกฤษเรียกว่า “สีแดงคาร์มิน” (Carmine) ทั้งนี้คำว่า “ลิ้นจี่” มีที่มาจากนกได้เป็นสองแนวทาง กล่าวคือ มาจากภาษาจีนว่า “ลี้จื่อ” เป็นผลไม้ชนิดหนึ่งมีเปลือกสีแดง แปลว่า “ของขวัญเพื่อชีวิตที่เบิกบาน” กับชื่อของแมลงชนิดหนึ่งที่ใช้ทำชาสีแดง เรียกว่า “อินจี” เป็นแมลงตระกูลเพลี้ยที่อาศัยอยู่บนต้นกระบอกเพชรในทะเลทรายของทวีปอเมริกา เรียกว่า “แมลงโคซินิล” บ้างก็อาศัยอยู่บนต้นเสมาหรือต้นนิ้วมือผี เป็นพืชที่แมลงอินจีมาอาศัยอยู่ โดยตดกึ่งของนิ้วมือผีมาแว่นในร่มและใช้เลี้ยงแมลงชนิดนี้เพื่อผลิต “ชาอินจี” หรือ “ชาดลิ้นจี่” คนไทยนำเข้าชาชนิดนี้มาจากประเทศจีนตัวอ่อนที่อยู่ในท้องของแมลงอินจีเพศเมียและเลือดของมันมีสีแดง เมื่อนำมาอบให้แห้ง

จะได้เม็ดเล็ก ๆ สีเงินแล้วนำมาบดจะได้สีแดง เรียกว่า “ชาดอินจี” สำหรับใช้ในการย้อมผ้า โดยผ่านหินสีแดงอินจีสามารถละลายน้ำเป็นสีแดงได้ เมื่อนำสาลีไปแช่น้ำจนสีละลายจึงบีบสาลีเอาน้ำสีแดงออกมาใช้งาน โดยน้ำสีแดงที่ได้แม้จะผสมสีขาวแล้ว ก็ยังมีสีแดงสดอยู่ ภายหลังเมื่อสีแดงแห้งจะกลายเป็นสีชมพูแก่ ซึ่งสีดังกล่าวภายหลังจากที่สเปนได้พิชิตอาณาจักรแอซเท็กในอเมริกากลางเมื่อปี 1518 พบว่า ชาวแอซเท็กนิยมย้อมสีแดงลีนจี อันเป็นที่ที่แสดงความเคารพต่อกษัตริย์แอซเท็ก และมีราคาแพงมากกว่าทองคำ (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และวิเชียร จีรวงศ์, 2556, หน้า 43-45)

คำว่า “สีลีนจี” ได้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง พระลอ ตอน บทชมโฉมพระเพื่อนพระแพง ความว่า “*โอษฐ์บางอย่างสีลีนจีจิ้ม งามพริ้มเพราคมสัน เกศาตำระยับลัดเป็นมัน ทนคั่นั้นเปรี้ยวปลิมณีนิด*” ส่วนในเรื่อง “สีแผ่นดิน” ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ตอนที่แม่ของพลอยสอนลูกสาวให้แต่งตัวแบบคนในวัง ความว่า “*วันอาทิตย์จะแต่งเหมือนวันพฤหัสบดี คือ นุ่งเขียวห่มแดง หรือไม่อย่างนั้นก็นุ่งผ้าลายพื้นสีลีนจี*” ขณะที่หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล ได้ทรงบรรยายไว้ในบันทึกความทรงจำของท่านว่า “*วันอาทิตย์ผ้าลายสีลีนจี ทรงสะพักแพรสีโคก หรือทรงผ้าสีเขียวใบไม้ ทรงสะพักสีทับทิม*” (ต้นสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2549) ส่วนในวรรณคดีเรื่อง “รามเกียรติ์” ได้ระบุว่า วิสันตราวี เป็นลิงมีสีกายแดงลีนจี อยู่เมืองชมพู เป็นพระอังคารแบ่งภาคมาเกิด ดังบทประพันธ์ความว่า “*ขุนพานนเรศรูปนี้ นามมี คือวิสันตราวี บอกลีน อังคารเทพลี ลาศแบ่ง มาฤา กายกำเเหล่สีลีน จีล้วนแลงาม*” จึงเป็นไปได้ว่าสีของลีนจีถูกนำไปเทียบเคียงกับผลไม้ชนิดหนึ่งที่มีเปลือกสีแดงแบบเดียวกันจึงเป็นที่มาของการเรียกชื่อผลไม้ชนิดนั้นว่า “ลีนจี” สอดรับกับข้อมูลในหนังสือศาสน์สมเด็จเล่มที่ 3 ความว่า “*ชื่อลูกลีนจีก็เป็นภาษาจีน เคยได้ยินพระยาดำรงสุจริต เรียกว่าไลจี เห็นจะเป็นภาษาชกเกี้ยน*” และ “*แล้วมีสีแดงลีนจีอีก หมายถึงสีเหมือนเปลือกลูกลีนจี เป็นของมาแต่เมืองจีนซุบสาลีเป็นแผ่นกลมๆ จะใช้ต้องซักเอาสีออก เป็นสีแดงเข้มอย่างที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Carmine หรือ Crimson สีนี้ใช้แต่เขียนเส้นฮ่อที่หน้าโขงหน้าหุ่น ไม่ได้ใช้ทั่วไปเพราะเหตุที่ผสมเอาก็ได้*” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 205-229)

สำหรับประเทศไทยไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันว่ามีการปลูกลีนจีเมื่อไร สันนิษฐานว่าเข้ามาโดยชาวจีนผ่านเส้นทางการเดินเรือ เนื่องจากลีนจีมีต้นกำเนิดทางจีนตอนใต้เป็น

เวลานับพันปีตามบันทึกของ George Weidman Groff ระบุว่า ลิ่นจีเป็นผลไม้ที่นักประพันธ์จีนนำชื่อไปแต่งเป็นบทเพลงและโคลงกลอน ต่อมาชาวยุโรปผู้เดินทางไปประเทศจีนได้รายงานถึงลิ่นจีตั้งแต่ปีพุทธศักราช 1585 เป็นเวลา 71 ปีหลังจากค้นพบเส้นทางเดินทะเลไปยังจีนในปีพุทธศักราช 1514 นอกจากนี้ ยังมีการบันทึกถึงลิ่นจีในหนังสือของชาวฝรั่งเศสสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อพุทธศักราช 2397 แสดงว่า ลิ่นจีปลูกมาก่อนนั้นประมาณสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ลิ่นจีป่าที่มีความคล้ายคลึงกับลิ่นจีบ้านเรียกว่า “สีระมัน” มาจากคำว่า “ตระเสรมือน” ในภาษาเขมร แปลว่า หงอนไก่ เป็นการเปรียบเทียบสีของเปลือกว่ามีสีแดงเหมือนหงอนไก่ เมื่อขาดอินจีได้เข้ามาเผยแพร่ในไทยจึงเรียกว่า “ลูกอินจี” จากนั้นเพี้ยนเสียงเป็น “ลิ่นจี” จนถึงปัจจุบัน ส่วนสีที่มีความใกล้เคียงกับแดงลิ่นจี ได้แก่ **“สีแดงลูกตำลึงสุก”** เป็นสีที่ตำราโบราณระบุความงามของผู้หญิงไว้ 5 ประการ เรียกว่า “เบญจกัลยาณี” อธิบายว่าหญิงที่มีเนื้องามจะต้องมีสีริมฝีปากแดงเหมือนผลตำลึงสุก (กฤษณาล ทพจิตรว, 2558) พืชไม้เลื้อยที่มีสีคล้ายคลึงกับลูกตำลึงแต่มีขนาดเล็กกว่า คือ “มะแว้ง” ได้นำสีแดงของลูกมะแว้งสุกมาเปรียบเทียบกับสีของเขาวัวตามตำราดูวัวมงคล เรียกว่า **“สีแดงลูกมะแว้งสุก”** (จตุพร บุญประเสริฐ, 2556, หน้า 176)

นอกจากนี้คนไทยยังได้รับอิทธิพลของการเรียกชื่อสีจากสัตว์ในวรรณคดีอีกด้วย ได้แก่ หงส์ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ **“สีหงสบาท”** หรือ “หงสบาท” คือ สีแดงออกชมพู เป็นสีขั้นที่สองซึ่งเกิดจากการผสมกันระหว่างสีลิ่นจีกับสีขาว ปรากฏการเรียกชื่อสีดังกล่าวตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังความปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ความว่า **“เห็นหมู่พระรัศมีสีแดงเหลืองตั้งระบายนหงส์ลิบบาทนั้นไปก่อน อันว่าหมู่พระรัศมีสีใจตั้งกวางผกายพริกผลิรัตนนั้นดังจกฐ์ถามแล ว่าแก่พระรัศมีสีเหลืองระบายนหงส์ลิบบาทว่าฉันนี้”** สันนิษฐานว่าช่างไทยโบราณอาจสังเกตว่ามีสีคล้ายดินนกก จึงเรียกว่า “สีดินนกก” บ้างก็เรียกว่า “หงส์ลิบบาท” ดังข้อมูลปรากฏในหนังสือศาสน์สมเด็จ เล่มที่ 3 ความว่า **“พวกช่างแก่ ๆ ที่ได้พบมา เขารู้กันอยู่ว่ามีสีเรียกว่าหงส์ลิบบาทอยู่ ได้ถามว่าเป็นสีอะไร บางคนบอกได้ว่าเป็นสีแดงเจือเหลือง บางคนก็ไม่ทราบทีเดียวว่าเป็นสีอะไร ได้ยินแต่ชื่อมาเท่านั้น ฉันทึ่งคิดคะเนว่าชื่อหงส์ลิบบาทจะได้แก่อะไร ก็เห็นได้ใกล้เคียงกับหงสบาทในภาษาบาลี จึงทักเอาว่า หงดิน หงขาด หงเสน เป็นหงสบาท แต่เมื่อได้คำชี้แจงความเห็นของท่านก็เห็นด้วยว่า หง ได้แก่ หั้ง ภาษาจีนใกล้กว่า”**

(สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 229-230) โดยคำว่า “หง” สามารถตีความได้สามลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก หงเป็นคำศัพท์เฉพาะเพื่อใช้เรียก คำนำน้าสีหมूसีแดงหรือสีเสนที่มีการผสมให้อ่อน ยืมมาจากภาษาจีนกวางตุ้งโบราณ ที่แปลว่า “สีชมพู” เช่นคำว่า หงชาด (สีชาดอ่อน) เป็นสีของชีวหา สามีนางสามนักรา ในเรื่องรามเกียรติ์ ดังคำประพันธ์ที่ว่า **“แสดงรูปภาพนี้ ชิวหา ผัวนางสามนักรา คู่เคล้าผิวทักตร์เทียบเทียมทา หงชาด แลแฮ”** (กรมศิลปากร, 2552)

อีกลักษณะหนึ่งมาจากคำว่า “หงส์” ซึ่งแปลความหมายตรงตัวว่า สีของ เถ้าหงส์ ดังคำกล่าวของ ไพโรจน์ พิทยเมธี อาจารย์พิเศษ ภาควิชาศิลปะศิลป คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในวารสารสกุลไทย คอลัมน์ “ไทยโทน สีสวย เสน่ห์ไทย” ความว่า **“หงสบาทในตอนแรกตีความว่าเป็นสีส้ม แต่เมื่อไปถาม ผู้เชี่ยวชาญปรากฏว่า เขาให้ไปดูสีที่เถ้าของหงส์ ตามชื่อหงสบาท หง คือ หงส์ ส่วนบาท คือ เถ้า พอไปดูได้เป็นสีชมพูอมส้ม เป็นต้น”** (เมธาสิทธิ์ อัดตก, 2554, หน้า 7) นอกจากนี้ “หง” อาจจะเพี้ยนมาจากคำว่า “หาง” ซึ่งเป็นพืชชนิดหนึ่ง เมื่อนำผลมาตำจะได้น้ำสีแดง ใช้ในการทำร่มสำหรับคนภาคเหนือ เรียกว่า “จ้องแดง” หรือ “จ้องหาง” ส่วนในภาคอีสานเรียกน้ำที่ได้จากพืชชนิดนี้ว่า “น้ำหาง” หมายถึง น้ำสีแดง ดังความปรากฏในหนังสือ “สีและลักษณะหัวโขน” ของชนิด อยู่โพธิ์ ความว่า **“เรามีคำว่าหงสบาท เรียกเพี้ยนเป็นหงสibatทก็มี จะมาจากคำว่า “หลบาท” ก็ได้ แปลว่า สีดินหงส์ หรือ สีแดงอ่อน แต่ก็แปลกที่คำว่าแดงในภาษาจีน เรียกว่า ห่ง (กวางตุ้ง) หรืออั้ง (แต้จิ๋ว) ทางอีสานเรียกสีแดงว่าหาง หรือน้ำหางแดง นี้คงเป็นคำเดียวกับหง แต่เรียกเป็นเสียงยาวไป..ยังคำว่านวลหง ซึ่งเป็นคำเรียกนางงาม ในคำของกวี ก็คงหมายถึงนางซึ่งมีผิวนวลแดงเรือ ๆ”** (ชนิด อยู่โพธิ์, 2496 หน้า 37) สันนิษฐานว่าสีหงสบาทมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เนื่องจากในพระวินัยปิฎก มหารวรรค ภาค 2 ได้บันทึกเกี่ยวกับสีผ้าจีวรไว้ว่า แต่เดิมพระภิกษุยอมสีจีวรต่างกันไป พระพุทธองค์ จึงทรงกำหนดสีต้องห้ามในการยอมผ้าจีวรไว้ทั้งหมด 7 สี อยู่ในโทนสีแดง 4 สี ประกอบด้วยสีแดงดอกขบา, สีแดงเข้มเหมือนหลังตะขาบ, สีแดงกลายแดงผสมคล้าย ใบไม้แก่ใกล้ร่วง และสีหงสบาทเหมือนสีเถ้าหงส์ นอกจากนี้สีหงสบาทยังเป็นหนึ่งในสี แห่งแสงฉัพพรรณรังสี หมายถึง รัศมี 6 ประการที่เปล่งออกมาจากพระสรีระของ พระพุทธเจ้า ได้แก่ “มัญชุสวรัส” สีหงสบาทเหมือนดอกเข่งหรือหงอนไก่ สะท้อน

ให้เห็นว่าในสมัยพุทธกาลสีหิงสบาทก็เป็นที่ยึดกันทั่วไปแล้ว อย่างไรก็ตามในวรรณคดีไทยได้ปรากฏการเรียกชื่อสีหิงสบาทในคำประพันธ์หลายเรื่อง เช่น บทร้องรำยในวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา เรื่อง ลิลิตพระลอ ตอน พระลอบตามไก่ อันเป็นตอนที่ปู่เจ้าสมิงพรายได้ทำเวทย์มนต์เสกไก่อลักษณะงามขึ้นมาหลอกล่อให้พระลอบเดินป่าไปตามเส้นทางแม่น้ำกาหลง เพื่อไปหาพระเพื่อนพระแพงที่สวนขวัญในเมืองสรอง โดยบรรยายลักษณะสีสันของไก่อ่า **“สร้อยแสงแดงพะพราย ขนเขียวลายยะยับ ปีกสลับเบญจรงค์ เลื่อมลายยงหงสบาท”** สอดคล้องกับสีของสัตว์ในป่าหิมพานต์ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า **“เทพปักษี”** มีรูปร่างเป็นเทวดาแต่มีปีกและหางอย่างนก กายเป็นสีขาว เครื่องแต่งกายสีเหลือง ส่วนปีกและหางเป็นสีหิงสบาท ทั้งยังมีสัตว์ในวรรณคดีอีกชนิดที่ถูกนำมาตั้งชื่อ ได้แก่ **“สีแดงท้อสิงห์”** ซึ่งเป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ พบเห็นจากงานจิตรกรรมฝาผนังหรือภาพวาดในจารึกสมัยก่อน จึงนำสีที่ใช้ระบายท้อสิงห์มาเปรียบเทียบเป็นชื่อสีใหม่ (อมร ศรีพจนารถ, 2551)

ที่มาของการเรียกชื่อสีแดงจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ

“สีแดงอาทิตย์แรกเช้า” เป็นความช่างสังเกตของคนสมัยโบราณเกี่ยวกับแสงจากดวงอาทิตย์ซึ่งมีโทนสีแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา แสงยามเช้าจะมีสีแดงระเรื่อปนส้มอ่อน ส่วนแสงยามพระอาทิตย์ตกดินจะมีสีส้มอ่อนอมชมพูแห่ง นำมาใช้เรียกชื่อพลอยที่มีสีแดงกล่าวว่า **“พัตพารัดชา”** เป็นภาษาสิงหล อันเกิดจากการผสมระหว่างคำว่า ปัทมะหรือปัทมา หมายถึง ดอกบัวสีชมพูอมส้ม และราชา หรือราชา แปลว่า สรรวมกันหมายถึง สีของกลีบดอกบัวชมพูอมส้ม ต่อมาคือ **“สีแดงเปลวประทีปใกล้ดับ”** (สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ และคณะ, 2464) แสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนของคนไทยสมัยก่อนว่าสามารถจำแนกสีของเปลวไฟซึ่งมีความแตกต่างกันในขณะลุกโชนและกำลังใกล้มอดดับอันมีสีส้มอ่อนเจือเทา ทั้งยังใช้ต้นกำเนิดของเปลวไฟอย่างถ่านเพลิงมาเรียกชื่อสีแดงว่า **“สีแดงถ่านเพลิง”** บางครั้งเรียกว่า **“สีกรักแดง”** เป็นหนึ่งในสีจิ๋วพระสงฆ์ ส่วนใหญ่พบสีจิ๋วสีนี้จากพระสงฆ์ทางภาคเหนือจึงเรียกว่า **“สีครุบา”** ทั้งยังจำแนกออกเป็นสีกรักแดงลูกหว่า ซึ่งเป็นสีจิ๋วของพระสงฆ์ทางเมียนมาและทิเบตด้วย (ศูนย์บริหารจตุตศกรรมฐาน, 2545) ส่วนสีจิ๋วอีกแบบเรียกว่า **“สีผาด”** สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้บัญญัติพระธรรมวินัยให้ภิกษุทำจีวรจากผ้าเก่าทิ้งหรือผ้าห่อศพมาเย็บ

ต่อเป็นจิ๋วผืนใหญ่ ทรงแนะนำให้อ้อมผาดเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของภิกษุ ทั้งนี้ การอ้อมผาดช่วยให้โครงสร้างเส้นใยผ้าเก่าที่เริ่มยุ่ยกลับแข็งแรง ส่วนสีถ่านเพลิงได้นำ มาเทียบเคียงกับม้าชื่อหู่หมา หรือม้าซีกเฮาว์ของจีนในอดีตที่ปรากฏในวรรณกรรมสามก๊ก กล่าวว่ “*ม้านั้นขนแดงตั้งถ่านเพลิงทั่วทั้งตัวมิได้มีสีใดแกม*” ต่อมาคือ “*สีฟ้าแลบ*” คนโบราณเรียกว่า “*สีหงชาดอ่อน*” เป็นสีกายของวิฑูดา ยักษ์เฝ้าปราการริมฝั่งมหาสมุทร ในเรื่องรามเกียรติ์, สีหงดิน (สีดินแดงอ่อน) บางครั้งเรียกว่า “*สีหม้อใหม่แก่*” เป็นสีกายของผีเสื้อสมุทร นางยักษ์ณีผู้รักษาทางน้ำดังคำประพันธ์ที่ว่า “*อสุรีมีเสื้อสมุทร มหิมา ผิวดุจดงดินทาบาทเนื้อ*” และสีหงเสน (สีเสนอ่อน) เป็นสีของสัทธาสูร พญายักษ์ เจ้าเมืองอัสตงค์ เป็นต้น

บทสรุป

จะเห็นได้ว่า การเรียกชื่อสีสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี และระบบความสัมพันธ์ของคนไทยกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวในอดีต ได้เป็นอย่างดี เช่น สีแดงชาด สะท้อนถึงความคิดความเชื่อที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา เรื่องบาปบุญและนรกสวรรค์ ทั้งยังเห็นถึงความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศ ที่ไทยติดต่อซื้อขายวัตถุดิบในการผลิตสีจากชาติในเอเชีย โดยเฉพาะจีน อินเดีย และ เปอร์เซีย ขณะที่การเรียกชื่อสีตามนามของดอกบัว ได้แก่ สีบัวโรย สีบัวสัตตบงกช สีแดงโกมุก ถือเป็นดอกไม้ทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนความเป็นสังคมพุทธวิถึได้ เป็นอย่างดี สำหรับสีปูนแห้ง สีหมากสุก และสีน้ำหมาก บ่งชี้ที่มาของวัฒนธรรมการกิน หมากในอดีตซึ่งเป็นวัฒนธรรมร่วมกับหลายประเทศในอาเซียน ส่วนสีที่เกิดจากรำธาตุ ดิน และเครื่องปั้นดินเผา สะท้อนวิถีชีวิตของคนไทยในวัฒนธรรมดิน เช่น สีดินแดง สีดินเทศ สีอิฐ และสีหม้อใหม่ ซึ่งคนไทยในอดีตมีความเกี่ยวข้องกับดินตั้งแต่เดิน จนตาย ด้านสีซึ่งมีที่มาจากสัตว์ก็เป็นทั้งสัตว์ที่มีชีวิตอยู่จริงและสัตว์ตามจินตนาการใน วรรณคดี ได้แก่ สีหงสบาท สีกำมปอสุรา เป็นต้น สำหรับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ จากบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนคาดหวังว่ากลุ่มเป้าหมายแรก คือ นักวิชาการและนักศึกษา ที่ปฏิบัติงานหรือศึกษาเล่าเรียนในศาสตร์ด้านทัศนศิลป์และศิลปกรรมจะได้ต่อยอด ความรู้เพิ่มเติมจากงานศึกษาเดิมที่มีอยู่ในแหล่งข้อมูลปัจจุบัน ต่อมา คือ กลุ่มช่างและ ศิลปินที่ปฏิบัติงานด้านประณีตศิลป์ไทยหรือจิตรกรรมไทยประเพณีที่ยังคงใช้สีไทย

เป็นส่วนประกอบของชิ้นงาน จะได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่ ที่ตนเองใช้ มากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมการใช้สื่ของสังคมไทยให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนทั่วไป เนื่องจากในปัจจุบันบางคำก็ยังคงปรากฏการใช้กันอยู่ ขณะที่บางคำก็แทบจะไม่อยู่ในวัฏจักรการสื่อสารแล้ว ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ระบุไว้ในบันทึกความรู้ที่ได้ประทานแก่พระยาอนุমানราชธนะ ความว่า “จะไขความบอกท่านให้ทราบเรื่องสื่ดีขึ้นอีก ภาษาของคนทั่วไปกับภาษาช่างไม่สื่จะเหมือนกัน เช่น สื่เทา สื่เหล็ก สื่ฟ้า สื่อน้ำเงิน อะไรเหล่านี้ เป็นคำคนทั่วไปเรียกกันทั้งนั้น ในพวกช่างเขาไม่ได้ใช้คำที่พวกช่างเขาใช้เรียกชื่อสื่กัน” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506)

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

รายการอ้างอิง

- กนกกาญจน์ นกุล. (2551). *วิเคราะห์ตัวละครจากบทละครพูดคำฉันท์เรื่องมีทันพะพาธา ตามหลักอริยสัจสี่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- กรมศิลปากร. (2552). *โฉนดอริยลักษณะแห่งนาฏศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กฤษณาทิ เทพจิตรา. (2558). *ลิ้นจี่ ผลไม้ที่มีคุณค่าทั้งอาหาร ยา และเครื่องสำอาง*. กรุงเทพฯ: ไทยนิวส์.
- คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (2554). *ดอกไม้ในวรรณคดีไทย*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (2553). *ฐานข้อมูลสมุนไพร*. อุบลราชธานี: อุบลสาส์น.
- คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2557). *ปาริชาติ ดอกไม้จาก สรวงสวรรค์*. กรุงเทพฯ: สุโขทัยธรรมาธิราช.
- จตุพร บุญประเสริฐ (2556). *การวิเคราะห์ตำราวิ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิระกิต คลองเนียม. (2552). *นกในวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: เปล่งปัญญา.
- จิราภรณ์ อริณยะนาค. (2552). *ความเป็นมาของสีแดงชาดและสีแดงเสน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เจนจิรา เบญจพงศ์. (2554). *ดินเทศที่บ้านปราสาท*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชมพูนุท ประศาสน์เศรษฐ (2543). *เทคนิคและวัสดุของจิตรกรรมฝาผนังไทยแบบดั้งเดิม*. *วารสารเมืองโบราณ*, 24(4), 93-102.
- ชมรมพุทธศาสตร์สากล. (2557). *พุทธประวัติและอนุพุทธะ*. กรุงเทพฯ: แกรนด์พ้อยท์.
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ. (2555). *ตำราโอสถพระนารายณ์*. กรุงเทพฯ: ชีวรักษ์.
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร และวิเชียร จีรวงศ์. (2556). *คู่มือเภสัชกรรมแผนไทยเล่ม 4*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง.
- ชานบวีชัช ทัดแก้ว. (2559). *ว่าด้วยเรื่องสี*. กรุงเทพฯ: อินเดียดศึกษา.
- ไทยเกษตรศาสตร์. (2553). *ประโยชน์ของกระดอม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- ธนิต อยู่โพธิ์. (2496). *สีและลักษณะหัวโขน*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ปิ่นอนงค์ ปานชื่น. (2559). *ไทยโขน ท่วงทำนองของแดนสยาม*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯธุรกิจ.
- พินดา สงวนเสรีวานิช. (2558). *สีโขนไทย ชูรสใหม่ในงานดีไซน์*. กรุงเทพฯ: ประชาชาติธุรกิจ.
- พัชชนะ บุญประดิษฐ์. (2553). *สีแดง*. กรุงเทพฯ: สำนักราชบัณฑิตยสถาน.
- ไพโรจน์ พิทยเมธี. (2551). *การวิเคราะห์องค์ประกอบการออกแบบเลขนศิลป์ที่แสดงเอกลักษณ์ไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เมธาสิทธิ์ อัดตก. (2554). *สีของลายพันธุ์พฤษชาในงานจิตรกรรมไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาทัศนศิลป์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วนิดา ไชยสาร. (2556). *ทองกวาว ดอกไม้ในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2549). *เรื่องเล่าชีวิตสาวชาววัง หอมติดกระดาน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศุภมาส เอ่งฉ้วน. (2543). *คำเรียกสีและมโนทัศน์เรื่องสีของคนไทยสมัยสุโขทัยและสมัยปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์บริหารธุรกิจกรมฐาน. (2545). *การเปลี่ยนแปลงสีของจิ๋วรงค์*. กรุงเทพฯ: ประชาชาติธุรกิจ.
- ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาคที่ 6. (2554). *ภูมิปัญญาการย้อมสีแดงจากครั้งนครราชสีมา: บรรณทัศน์*.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2555). *สีจากธรรมชาติ*. เชียงใหม่: ม.เชียงใหม่.
- สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์, และคณะ. (2464). *ตำราพันรัตน์*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- สมเด็จพระฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (2506). *บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่มที่ 3*. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์. (2464). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23*. ราชบุรี: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

สุรศักดิ์ เจริญวงศ์. (2559). *สี่โบราณของไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เสนีย์ รัชชิตวัน. (2543). *ปลูกบัว*. กรุงเทพฯ: วิริยะการพิมพ์.

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร. (2559). *ถอดสูตรสีฝุ่นไทยโทนจากธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ: สารคดี.

อมร ศรีพจนารถ. (2551). *สีและผงสีในเรื่องราวมเกียรติ์*. กรุงเทพฯ: คนโขน.

อารีญา ฤถาวร. (2557). *ประวัติของดอกกุหลาบ*. กรุงเทพฯ: บรรณสาสน์.

เอกพงศ์ ประสงค์เงิน. (2554). *สีสันทันในภาษาไทย*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

เอกพระยาไกร. (2559). *การดูพระเครื่องจากเนื้อดิน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

เอกรัตน์ อุดมพร. (2546). *วรรณคดีสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.